

Nøkur orð um málreinsing í sambandi við frøðimálið í føroyskum frálærutilfari

Inngangur

Í hesi grein fari eg at greiða frá, hvussu málreinsing kemur til sjóndar og hepnast í føroyskum frálærutilfari. Fyrst verður sagt frá søguliga bakstøðinum í sambandi við útgávu av frálærutilfari á føroyskum. Síðan fari eg at siga eitt sindur um frøðimál og málreinsing. Greitt verður frá og lýst við dømum, hvussu málreinsing virkar ymisliga í málskipanini. Síðan verða nakrar lærugreindir umrøddar; greitt verður frá frøðimálinum í frálærutilfarinum og hvat slag av málreinsing er farið fram í tí. Frálærutilfarið er gjøgnumgingið leysliga, og dømi eru tikin úr tekstinum. Hesi dømi verða viðgjørð, og borið verður saman við íslendskt. Kanningin kann í ein vissan mun varpa ljós á, hvussu orðavalið er í frálærutilfarinum, sum verður umrøtt, og hvussu málreinsingin hevur hepnast. Nomið verður eisini við vansar og fyrimunir við frøðiorðagerð, og um tað at evna til frøðiorð á føroyskum kann vera ein námsfrøðilig forðing, tá ið ein skal ogna sær vitan.

Søguligt bakstøði

Føroyska frálærutilfarið til fólkaskúlan var ikki stórt í vavi í árunum upp til 1950. Umframt lesi- og stavingarbøkur og mállæru á føroyskum var ein bíbliusøga, eitt yvirlit til Føroya søgu, ein landalæra og ein dýralæra. Annars var alt á donskum. Men tað var eitt sindur ójavnt, hvat skúlnarnir nýttu av hesum bókum, tí lærararnir vóru helst vanabundnir og nýttu tær bøkur, ið teir vóru vanir við. Roknibøkur vóru til á føroyskum, men tær vórðu ikki brúktar í øllum skúlum. Ein roknibók kom í 1916, og seinni komu *Roknibók I* (1942) og *Roknibók II* (1943). Tær vórðu brúktar til eldru flokkarnar, men tær vóru helst ikki nóg dyggar námsfrøðiliga.

Tað var ein stór avbjóðing, tá ið farast skuldi undir at greiða úr hondum føroyskt frálærutilfar av álvara. Lítið var at byggja á, og neyðugt var at velja

málsliga kós viðvíkjandi frøðimáli. Grundstøðið gjørdist tann málkós, ið dr. Jakob Jakobsen mælti til í innganginum til *Færøske folkesagn og æventyr*. „Lidt om sproget og retskrivningen“. Tað hevði við sær, at neyðugt var at evna til ella finna føroysk orð fyri frøðilig hugtøk. Fremmandaorð vórðu sum heild ikki nýtt, t.e. avgjørt varð ikki at taka orð beint inn í málið av latínskum uppruna, tí orðini vórðu ikki mett at hóska til málið viðvíkjandi framburði, stavseting, herðing, bending o.ø.; heldur ikki orð beinleiðis úr donskum vórðu góðtíkin. Í høvuðsheitum hevur verið hildið fast í hesa siðvenju. Uttan iva hevur Ísland verið tann stóra fyrimyndin í hesum arbeiði. Hini Norðurlondini hava eisini lutvíst evnað til sítt egna frøðimál á heimamálinum, tó standa hesi heiti í mongum førum veikari enn fremmandaorðini.

Serliga krevjandi hevur tað verið at finna ella evna til orð í sambandi við lærugreinirnar náttúrusøgu, alis- og evnafrøði og støddfrøði, tí hesi orðini eru so nógv í tali. Tað gjørdi tað ikki lættari, at nógv fremmand ella donsk orð longu vóru í nýtslu, tá ið farið varð at geva út føroyskt frálæruútlar av álvara á hesum økjum.

Um frøðimál

Frøðimál er tað orðfeingi, ið er knýtt at einum ávísam frøðiøki, eitt nú ber til at nevna støddfrøði, alisfrøði, evnafrøði, bókmentafrøði, lívfrøði, heilsufrøði, landafrøði, søgufrøði, stjórn málafrøði, verkfrøði, stjórnufrøði o.s.fr. Frøðimál háttar sær ikki sum vanligt mál. Frøðimál má vera neyvt og eintýtt fyri at tryggja eitt eintýtt samskipti, og tí má bert vera *eitt* orð fyri hvørt hugtak. Hvat orð skal nýttast, er ein viðtøka, ið tey gera, ið eru frøðingar og starvast á økinum. Hetta setur krøv, tí skal skrivast um eitt ávíst frøðiligt øki, og orð ikki eru tøk, má gerast eitt ávíst málsligt arbeiði, t.e. orð mugu finnast ella evnast til, tí sum undan nevnt verða fremmandaorð bara nýtt í undantaksføri. Tí krevst nógv, um heilar bøkur skulu skrivast á fyrsta sinni um eitt ávíst frøðiøki, ikki minst tá ið frálæruútlar er um at røða.

Málreinsing

Málreinsing er meginhugsanin undir, at ein tjóð velur at evna síni egna frøðiheiti til í staðin fyri at taka fremmand frøðiheiti beinleiðis inn í málið. Málreinsing er at miða ímóti at lúka tað burtur í málinum, ið ikki verður mett at hóva til eitt mál viðvíkjandi orðfeingi, merking, stavseting, ljóðskipan, formlæru, herðing, skriftteknum og orðalag. Tískil ber til at siga, at málreinsing virkar ymisliga í málskipanini og á øllum stigum í málinum (Thomas 1991 og Brunstad 1997).

Støðan hjá føroyskum er, at málið hevur verið fyri stórum árin frá einum øðrum størri máli í mong hundrað ár, og at vit enn at kalla hava eina tvímælistøðu á nógvum økjum. Skúlamálið var danskt til 1938. Hetta hevur havt stóra ávirkan á orðfeingið og onnur viðurskifti í málinum. Málreinsing miðar ímóti at lúka hetta árin burtur.

Málreinsing kann útgreinast á henda hátt:

1. Ljóðskipanarlig málreinsing, t.e. tað at byrgja upp fyri fremmandum ljóðum, ljóðsambondum og fremmandari herðing. Tað verður m.a. gjørt við at seta brodd yvir a og y í tøkuorðum, so tey gerast tvíljóð fyri at sleppa undan ljóðunum [a:] og [y:], t.d. *desimálur* og *hýperbil*. Orsøkin til tess er, at stavirnir a og y í orðum av norrønari rót hava framburðin [εa] og [i:] í stavilsi við herðing, tá ið a ella y stendur undan *einum* hjáljóði. Stundum verður sett y [i] ístaðin í tøkuorðum, tá ið y stendur undan *tveimum* hjáljóðum, t.d. *symbol*. Stundum verða onnur orð funnin ella evnað til og sett ístaðin fyri orð, sum ikki hava herðing á fyrsta stavilsi, t.d. *mótald* fyri da. *modem* [mo'de:m] og *brigdíl* fyri da. variabel [vari'abel]. Verða heil orð sett ístaðin, er tað at rokna sum orðfeingismálreinsing.
2. Formlærulig málreinsing, t.e. tað at royna at sleppa undan fremmandum atskoytum og fremmandari bending. Tað verður m.a. gjørt við ikki at nýta í skrift orð, ið hava fremmandu forskoytini *an-*, *be-*, *er-*, *for-* og *ge-* ella hava fremmandu eftirskoytini *-heit*, *-ilsi* og *-ari*. Orsøkin til hetta er, at hesi atskoyti eru ónorrøn. Árin av fremmandari bending finna vit t.d. í fleirtalssniðinum á orðunum *konto* og *saldo*, har ið sniðini *konta* og *salda* eru sett ístaðin; á henda hátt slepst undan fremmandu fleirtalssniðunum *kontoir* og *saldoir*.
3. Orðalagsmálreinsing, t.e. tað at royna at sleppa undan fremmandum málsligum orðalag. Tað verður m.a. gjørt við at orða seg meira við sagnorðum enn við navnorðum, tí úr málfrøðiligum sjónarmiði verður dentur lagdur á, at føroyskt eins og onnur norðurlendsk mál er sagnorðamál.
4. Orðfeingismálreinsing, t.e. at royna at sleppa undan fremmandum orðum og ístaðin seta orð á heimligum botni. Tað verður gjørt við annaðhvørt at evna nýggj orð til, at endurlívga gomul orð og geva teimum nýggja merking ella geva verandi orðum í málinum eina nýmerking. Harumframt ber til at týða fremmandaorðið, t.e. tøkutýðing. Dømi um nýggjyrði og tøkutýðingar

eru *ferningur* fyrri da. kvadrat, *ferrot* fyrri da. kvadratrod, *líufrøði* fyrri gr. biologia, *djórafrøði* fyrri gr. zoologia og *búskaparfrøði* fyrri gr. oikonomia.

5. Merkingarfrøðilig málreinsing, t.e. at royna at sleppa undan óumhugsaðum tøkutýðingum ella neyðtýðingum. Tað verður m.a. gjørt við vísindaligari orðagerð til at byrgja fyrri, at hesi orð tilvildarlaga koma inn í málið, t.d. da. leder, ið er vorðið til *leiðari*, da. netværk til *netverk*, da. skulderklap til *herðaklapp*, da. deltage til *luttaka* og da. omfattende til *umfatandi*. Hesi orð hava ikki verið mett at vera dygg úr málrøktarsjónarhorni, men nú eru flest av hesum orðum vorðin góðkend í skriftmáli.
6. Stavsetingarlig málreinsing, t.e. ikki at nýta fremmand tekn, men ístaðin fáa orðið at hóska til ljóðmyndina hjá heimamálinum. Tað verður m.a. gjørt við at seta s ella k í staðin fyrri c, alt eftir um tað snýr seg um suðljóð (sibilant) ella ikki. Orð, har c stendur undan i, y ella e, verða stavsett við s, t.d. *sirkul*, *sylindari* og *sement* í staðin fyrri da. cirkel, cylinder og cement. Stendur c undan a, o ella u, verður orðið stavsett við k ístaðin, t.d. *Kanada*, *konjak*, *Kuba*. Dupult c kemur fyrri í *acceleratión*. Har hevur verið roynt at seta orðið *dik* ístaðin. Tá ið heil orð verða sett ístaðin, snýr tað seg um orðfeingismálreinsing.

Sum sæst, fer føroysk málreinsing fram í øllum 6 bólkum.

Vansar

Málreinsing hevur við sær, at annaðhvørt mugu nýggjyrði evnast til ella mugu orð, ið frammanundan eru í málinum, fáa eina frøðiliga nýmerking ella kann fremmanda orðið týðast. Hetta kann hava vansar við sær. At fólk hava kent útlendsk orð fyrri fleiri hugtøk, áðrenn føroyskt heiti er funnið, hevur havt við sær, at útlendsk og føroyskt frøðiorð verða nýtt hvørt um annað fyrri sama hugtak. Kent er, at føroyska frøðiheitið verður nýtt í skrift, og tað fremmanda (fremmandaorð, anglisisma ella danisisma) verður nýtt í talumáli. Hvat orð verður við yvirlutan, er fyrri tað mesta treytað av siðvenju, og hvussu dygt frøðimálsligt grundarlag er undir frøðiøkinum, ella hvussu tað hevur hepnast at fáa orðið inn gjøgnum frálæru. Nomið verður við hetta seinni.

Mannakroppurin og frøðilig heiti

Eitt verk, ið vert er at nevna í samband við frøðimál, er *Mannakroppurin* (1957). Høvundurin var lækni, og hann fann og setti heiti á mannakroppin bæði inn-

og útvortis og beinagrindina. Tó varð eitt dygt verk givið út frammanundan, ið lutvíst umrøddi mannakroppin. Tað var *Dýralæra. Súgdýr* (1935). Høvundurin var lærari, og hann hevur í bókini eisini eitt sindur um vøddar, beinagrind og innvøl á fólki. Føroyingar hava kent heitini á innvølum á kríatúrum, tí teir nýttu tey í fletting. Kunnleika til mannakropp og innvøl hansara fingur føroyingar ikki fyrr enn seint í tíðini. So tað er ikki á undrast á, at heiti frá innvøli ella beinagrind á seyði ella neytum hava verið havd sum fyrimynd í arbeiðinum hjá málsligum undangongufólki. Sum dømi kann nevast *bris* (da. bugspytkirtel), ið verður nevnt í partinum „Gróðrarvatn og eitlar“ í *Mannakroppinum* (Joensen 1957). Orðabók Svabos sigur: „Briis [...] en Kirtel næst ved Smaatarmene i et Kreatur, *glandula ilibus cohærens* [...]“. Sostatt er hetta orð, ið fyrst hevur verið nýtt um kertil í dýrum (pancreas). Tað hevur mangan verið funnist at, at orðið *vil* verður nýtt fyri da. *tyndtarm* í fólki, men sambært orðabók Svabos verður ikki nevnt, at heitið á hesum meltingarvegi er avmarkað til kríatúr – „Viil [...] Tarm, Smaatarm [...], Smaatarme, [...] de [...] smaae Tarme [...] ilia [...]. Isl vil *M*“. Onnur orð eru helst nýgerð ella íkomin við orðagerð við støði í okkara egna máli, t.d. *ágørn*, *buggørn* og *búkráki*. Viðvíkjandi hesum orðum, so munnu tey flestu kenna betur danskligu orðini „blindtarmur“, „tólvfingurtarmur“ og møguliga „búkspýtt“. Helst er orsøkin tann, at frálærutilfar og annað upplýsandi tilfar um mannakroppin so leingi var – og í mongum førum enn er – á donskum. Tískil er hevur orðið *bris* fingið somu lagnu, t.e. orðið „búkspýttkertil“ er enn betur kent. Onnur orð hava fyrimynd í grannamálum, t.d. *magaflot* (da. mavesaft), ið hevur sama snið á íslenskum. Júst hvørji orð eru upprunalig og hvørji eru nýggjyrði, kann vera trupult at finna fram til. Somuleiðis kann vera trupult at fáa greiðu á, hvørji orð upprunaliga hava verið nýtt bara um kríatúr, um orðini ikki er at finna í orðabók Svabos. Bóklíngurin *Mannakroppurin* (Joensen 1957) hevur verið støði undir øðrum seinni útgávum um mannakroppin.

Lívfrøði

Seinni er nógv tilfar komið um mannakroppin og lívfrøði annars til fólka-skúlan. Men enn er eingin lívfrøðibók á føroyskum á miðnámsstigi. Ein studentaskúlalærari í lívfrøði fortelur, at næmingarnir hava stórar trupulleikar av, at teir lesa tilfarið á donskum, men undirvíst verður á føroyskum. Næmingarnir kenna tískil m.a. ikki føroysku heitini á mannakroppinum, men brúka donsku heitini, t.d. *spísirør* (vælindi), *adamsepli* (barkakýli), *hjerni* (heili), *ryggmarvur* (møna) o.s.fr. Her skal kanska ikki so nógv til, men bara ein danskur-føroyskur orðalisti, sigur lærarin, men hann er so ikki tøkur hjá

næmingunum, sum nú er (munnlig heimild: Magnussen 2013). Av hesum skilst, at orðfeingismálreinsing hepnast ikki, um frálærutilfarið bara er á føroyskum í fólkaskúlanum. Tó má nevast, at ein stórir partur av nøvnum útvortis á mannakroppinum er arvorð, ið eru farin í gloymsku hjá uppvaksandi ættarliðinum, eitt nú heitini omanfyri. So frálærutilfar á føroyskum er eisini við til at halda málinum uppi.

Støddfrøði

Nógv støddfrøðilig heiti eru vorðin evnað til í sambandi við nýskrivaðar ella týddar støddfrøðibøkur. Roknibøkurnar 1.–7. skúlaár komu út í 1965–1971. Tað setti krøv til at finna føroysk støddfrøðiheiti. Eitt nú varð her avgjørt at nýta *valdur* fyri da. *faktor*¹ (ísl. frumpáttur). Valdur er eins og *faktor* nomen agentis, og tað er evnað til úr orðinum *valda*, ið merkir 'elva til, vera atvold el. orsök til'. Orðingin „faktor ganga faktor lig við produkt“ fekk føroyska sniðið: „valdur ferðir vald er fald“. Heitið valdur verður nýtt enn. Nógv onnur heiti komu við hesum bókum, t.d.:

<i>deildstovnur</i>	(ísl. deilistofn)	(da. dividend)
<i>deilari</i>	(ísl. deilir)	(da. divisor)
<i>deildtal</i>	(ísl. deild)	(da. kvotient)
<i>brot</i>	(ísl. brot)	(da. brøk)
<i>frádráttur</i>	(ísl. frádráttur)	(da. subtraktion)
<i>falding</i>	(ísl. margföldun)	(da. multiplikation)
<i>deiling</i>	(ísl. deiling)	(da. division)

(Roknibøkur 1.–7. skúlaár 1965–1971)

Sum sæst, er stórir líkskapur við íslendskt í sambandi við ávís orð, so helst hevur íslendskt lutvíst verið fyrimyndin, tó at orðini eru føroysk. Eldri nýgerð ella tøkuroð úr íslenskum er *tvørmál* (da. diameter), ið dr. J. Jakobsen, ið var okkara fyrsti málreinsari, nýtti á fyrsta sinni í týðingum sínum av álmanakkagreinum (Larsen 1993).

Í 1987–1995 komu út tvær bókarøðir um støddfrøði: Sigma støddfrøðibøkurnar, ið vórðu týddar og lagaðar til føroyskt – *Sigma støddfrøði* 1–7 til fólkaskúlan (1987–1992) og *Skygni støddfrøði* 8, 9 og 10 til framhaldsdeildirnar (1993–1995). Seinni – tá ið bøkurnar vórðu dagfördar – fingur allar heitið

1 T.e. tøl (tvey el. fleiri), sum verða faldað hvørt við øðrum og verða eitt fald (Føroysk orðabók 1998).

Skygni. Høvundarnir, ið vóru fólkaskúlalærarar, skrivaðu eisini lærubók og handbók til støddfrøðina – *Støddfrøði. Handbók* (2005). Roynt varð at leggja eitt dygt másligt støði undir arbeiðið og at nýta orð av føroyskari rót. Avgjørt varð at nýta heitini *tríhyrningur* (ísl. þríhyrningur, da. trekant), *rætthyrningur* (ísl. rétthyrningur, da. rektangel), *ferningur* (ísl. feringur, da. kvadrat), *ferrót* (ísl. kvaðratrót, da. kvadratrod) og *deild* (da. felt). Sum sæst, hevur fyrimyndin mest verið íslensk. Í seinastu útgávunum er tó farið burtur frá orðunum *tríhyrningur*, *rætthyrningur*, *ferningur* og *ferrót*, og farið er at nýta heitini *trikantur*, *rektangul*, *kvadrat* og *kvadratrót*. Tó er hildið fast við orðið *deild* og *valdur*. Eisini er farið frá øðrum nýggjyrðum og aftur til tøkuroðini, t.d. *óbrigdíl* > *konstantur* og *brigdíl* > *variabul*. Orsøkin til, at farið er frá nøkrum av heitunum, var, at tikið varð ikki við orðunum. Hetta máttu høvundarnir ásanna, eftir at teir høvdu starvast við hesum í mong ár. Í formælinum til nýggju bókina *Støddfrøði. Handbók* stendur at lesa í brotinum „um handbókina“:

Broytingar í orðum og stavseting

Tá ið vit í 1986 fóru undir Sigmarøðina í støddfrøði, vóru málberingarnar og heitini størsta toyggið. Vit ásanna nú, at nøkur orð og nakrar stavsetingar vunnu ikki hevd. Vit hava tí tikið við ráðum frá fleiri og fara frá summum orðum og summum stavsetingum. Dømi um broytt orð og broyttar stavsetingar eru:

Vóru brúkt:	Verða brúkt:
brigdíl	variabul
desimáltal	desimaltal
desimálur	desimalur
ferhyrningur	fýrkantur
ferningur	kvadrat
ferrót	kvadratrót
fleirhyrningur	fleirkantur
funksjón	funktión
hýperbil	hyperbil
óbrigdíl	konstantur
óráðin tøl	irrational tøl
parápil	parabil
ráðin tøl	rational tøl
rætthyrningur	rektangul
tríhyrningur	trikantur
viðberi	tangentur

(Dalsgarð og Olsen 2005)

Henda niðurstøða hevur eitt nú støði í eini kanning, ið Føroya Skúlabóka-grunnur gjørði í 2004 m.a. fyri at finna fram til, hvørji heiti í royndum vórðu nýtt í støddfrøðiundirvísingini. Spurnablað varð sent lærarunum, har teir eitt nú verða spurdir, hvørji heiti teir nýta í undirvísingini, og tað vísti seg, at fleirtalið nýtti ikki hesi heiti, ið nú eru broytt.

Eisini høvdu lærararnir móguleika at koma við viðmerkingum í teiginum „Hevur tú onnur uppskot til broytingar og ábøtur“. Ein lærari svarar soleiðis:

Brúki sera nógva orku til at leita í støddfrøðiorðalistanum, tí tey donsku heitini sita betur (ringt at læra gamlan hund uppi at sita). Royni at læra næmingarnar føroysku heitini, men eru tey ólogisk, siga mær og næmingunum einki, fara tey skjótt í gloymiskuna aftur.

www.fsg.fo/Filur/Spurnablad.%20Samandrattur.pdf (2005)

Tó eru summir lærarar fyri at nýta nýggjyrðini, so tað er greitt, at tað stendur mest til læraran, um hann vil nýta heitini, og tað er í flestum førum lærarin, ið hevur vrakað heitini. Tað eru sostatt ikki næmingarnir ella tað námsfrøðiliga, ið er forðingin, ið hvussu so er ikki í fólkkaskúlanum. Hetta er eitt dømi um, at orðfeingismálreinsing og ljóðskipanarlig málreinsing ikki hepnast í øllum førum.

Miðnám

Nevnast skulu bøkurnar *Støddfrøði til HF-felagslærugrein* (1990), *Støddfrøði: grundbók* (endurskoðað frá 1990, 1995, 2004) og *Formlasavn C* (1995). Hetta eru nýskrivað verk. Her er gjørt eitt stórt arbeiði at finna og evna til føroysk heiti í sambandi við verkini. Í seinastu verkunum er tó farið nakað frá ymsum nýggjyrðum og aftur til tøkuorðini, t.d. *veldi* > *potensur*, og *veldistal* > *eksponentur*². Hetta er gjørt av royndum, tí vansi var, at tað var trupult at fáa lærarar og næmingar at taka við teimum. Ein vansi er, sigur høvundurin, at kendu og innarbeiddu orðini ikki hvørva, hóast ein evnar nýggj orð til, og tí er vandin, at fleiri orð verða fyri sama hugtak, og tað gagnar ongum. Støddfrøði og alisfrøði eru truplar lærugreinir hjá næmingunum, og eru orðini onnur enn tey, ið teir kenna frammanundan, so gerst tað uppafgur truplari. Tí er hann, sum frá er liðið, komin eftir, at best er at leggja heitini so nær at talumálinum sum móguligt, og á henda hátt ber til at hava *eitt* orð fyri hvørt hugtak (Simonsen 2005).

2 Í listanum *Støddfrøði* (1993) til fólkkaskúlan stendur *stígvísi* (1993) (sbr. ísl. *veldisvísir*).

Alis- og evnafrøði

Nevnast skulu verkini *Evnafrøði til realskúlar* (1963) og *Alisfrøði* bd. 1–3 (1979–81). Í hesum bókum verða eitt nú orðini *útbláur* (ísl. útfjólublár, da. ultraviolet) og *innreyður* (ísl. innrauður, da. infrarød) nýtt. Møguliga hava íslensku orðini verið fyrimynd. Tó eru aðrar royndir gjørdar at finna hesum hugtøkum føroyskan ham, t.d. í *Alisfrøði* (1969), ið var fyrsta føroyska lærubók í alisfrøði. Har vórðu orðini *ervablákolluttur* (da. ultraviolet) og *neðrareyður* (da. infrarød) nýtt. Hesi orð eru tó ongantíð komin í nýtslu.

Orðini *innreyður* og *útbláur* eru at finna í *Føroyskari orðabók* (1998; 2. uppl. 2008). Tó eru heitini slept í nýggjari alisfrøðibókum, t.e. í *Alisfrøði og evnafrøði* 1, 2, og 3 (2002–2004), og farið er aftur til *ultraviolettur* og *infrareyður*. Somuleiðis hevur høvundurin slept heitonum *jón*, *ravmagn* og *dik*, ið fingur føroyskt snið í sambandi við *Alisfrøði* (1969), og nýtir nú *jón*, *elorka* og *acceleratiön* í staðin fyri. So hetta er heldur fløkt. Ikki minst tí eingin støða er tikin til, júst hvussu orð eins og *acceleratiön* skulu stavast á føroyskum. Tí samsvar má vera ímillum stavseting, t.e. ‘cc’, og tann framburð, /-ks-/ , ið orðið hevur.

Onnur nýskrivað verk eru eisini, men tað ber ikki til at nevna øll. Tó vil eg nevna formulasavnið *Alisfrøðin lítla*, ið er óprentað, men sum ein lærari á Sjómannsskúlanum týddi til føroyskt (1998) til at nýta í undirvísingini. Nøkur dømi um heiti úr formulasavninum³:

flata	(da. areal)
rúmd	(da. volumen)
evnisnøgd	(da. massefylde)
ferð	(da. hastighed)
dik	(da. acceleration)
máttur	(da. kraft)
røringarfrøði	(da. kinematik)
elvi	(da. dynamik)
gagnstig	(da. virkningsgrad)
løgur í kvirru	(da. hydrostatik)
løgur í røring	(da. hydrodynamik)

(Simonsen 1998)

Høvundurin hevur havt *Alisfrøði* (1969) lutvíst til fyrimyndar. Henda alisfrøði var rættiliga nógv umrødd, tí hon var fyrsta stórverk á hesum øki og var

³ Her gjørdist ov trupult at finna íslensku samheitini.

rættiliga víðtøkin, við tað at høvundurin hevði funnið fram til ella evnað til føroysk orð fyri so at siga øll frøðilig hugtøk í bókini. Mong av orðunum vóru rættiliga djørv, men málsliga tilfarið í bókini gjørdist tó lutvíst grundarlag fyri alisfrøðiligum máli í seinni útgávum.

Grundvøllur

Tá ið orð skulu finnast, er natúrligt at leita til íslendskt, ið sum vesturnorðurlendskt liggur nær at føroyskum, og sum hevur langa siðvenju við at evna orð til og hevur sett ta kós at nýta sum minst av fremmandaorðum. Tó verður eisini leitað til onnur norðurlensk mál. Men tað er týðiligt, at íslendskt hevur verið fyrimyndin í sambandi við nógv orð.

Tað hevur tó ligið fremst at byggja á føroyskan grundvøll sum heild, tá ið frøðiligt orðfeingi skuldi finnast. Leitað hevur eitt nú verið í vanligum máli eftir orðum, og síðan eru tey uppstigað til frøðiorð, við at orðið hevur fingið eina eyka frøðiliga nýmerking, t.d. *rás* fyri *da. kurve*. Harumframt eru forn ella sjáldsom orð tikin í nýtslu og hevjað upp til frøðiorð.

Hóast farið er til verka við sera góðum hugsjónum um at evna eitt dygt føroyskt frøðimál til, so er í nøkrum førum farið aftur til útlenska orðið. Orsøkin er – sigur studentaskúlalærari, ið starvast sum týðari og høvundur – at næmingar longu kenna fremmandaorðið, áðrenn farið verður í miðnámsskúla, og tí verður tað ov tungt at venja teir við hesi orð, tá ið tað snýr seg um eitt evni, ið er fløkt og tungt hjá næmingum at læra. So her hevur hann hugsað um tað námsfrøðiliga, og hvussu hann kann gera tað greiðari hjá næmingum at skilja lærugreinina. Vansin er, sigur hann, at føroysk frøðiorð liva lið um lið við útlendsku tøkuerðini, og tað verður mett at vera óheppið (Simonsen 2005). Her verða føroysk heiti tí í einstøkum førum mett sum ein námsfrøðilig forðing.

Fremmandaorð ella ikki

Tað er javnan at hoyra frá foreldrum, at føroysk heiti eru ein forðing. Eitt nú skal tað vera ov trupult hjá ungum at fara í miðnámsskúla, tí tey duga ikki latínsku mállæruheitini, og serliga trupult skal tað vera hjá ungum at skilja heitini á støddfrøðihugtøkum, tá ið tey fara til Danmarkar á eftirskúla ella undir hægri lestur. Føroysk heiti verða í hesum sambandi fatað sum ein forðing, tá ið ung skulu fara undir eina útbúgving. Hetta kjak hevur vundið upp á seg, men ivasamt er, júst hvussu stórum trupulleikin er.

Í royndum er tað sera lætt at leita sær stuðul – ein 25 bls. langur føroyskur-danskur orðalisti við støddfrøðiorðum er at finna á heimasíðuni snar.fo, og tað

skuldi eisini verið ein hjálp hjá teimum, ið fara til Danmarkar á eftirskúla ella at lesa. Tað skuldi borið til at uppstigað henda listan til hægri lestrarstig. Og í sambandi við mállæruheiti er ein drúgvur listi við hesum heitum (føroyskur-danskur-enskur) at finna á heimasíðuni hjá Málráðnum (malrad.fo).

Hugburður

At hugburðurin hjá føroyingum til sítt egna mál og til føroysk heiti hevur týdning er eyðsæð. Hóast neiligi hugburðurin til tað at evna føroysk orð til í staðin fyri at nýta dansklig orð og fremmandaorð er batnaður, so saknast tó í ávísan mun undirtøka í einum parti av fólkinum. Summi góðtaka rætt og slætt ikki, at føroysk heiti skulu setast í staðin fyri dansklig orð ella fremmandaorð. Her er tað orðfeingismálreinsingin, ið er truplast at góðtaka, og helst hevur tað týdning, júst hvat orð verður funnið at seta í staðin.

Tað er arbeiðskrevjandi at evna nýggj orð til ella finna fram til tey á annan hátt. – Hví kunnu vit ikki nýta fremmandaorð, tá ið øll onnur lond í Evropa gera tað? spyr ein av heimildarmonnum mínum, ið er rektari á miðnámskúla. Hugsan hansara er, at tað er eingin orsök til at evna orð til ella týða orð, um nýggja orðið verður verri enn tað útlenska. Sum dømi nevni hann *undirstøðukervi*, ið hann metir er ov tungt fyri da. infrastruktur, og harumframt *skammløp*, ið er heldur óskilligt fyri da. kortslutning. Her er vansin – eins og greitt verður frá niðanfyrri – at fólk ikki meta hesi orð at vera nóg gjøgnumskygd.

Eitt annað dømi eru heitini á mannakroppinum. Fyrsta bók um mannakroppin – *Mannakroppurin* – kom út í 1957, og seinni hevur Skúlabókagrunnurin/Nám givið fleiri bøkur út um mannakroppin og myndatalvur við mannakroppinum, ið eru væl betur námsfrøðiliga greiddar úr hondum. Men hóast hetta, so kennir og nýtir ein stórir partur av fólkinum lutvíst dansk heiti um ein stóran part av mannakroppinum, og um tað snýr seg um ung fólk, so kennir ein partur av teimum hvørki føroyska ella danska heitið. Gott frálærutilfar er tískil ikki nóg mikið. Tað er eisini neyðugt í sambandi við undirvísingina at leggja jalgan hugburð til móðurmálið niður í næmingarnar og gera teir tilvitnar um, hvussu stóran týdning okkara móðurmál hevur. Eisini ber til at leggja dent á hetta aðrastaðni enn í skúlunum.

Føroyskt og íslendskt

Tann líttla gjøgnumgongd av undirvísingartilfari, ið eg her havi gjørt, vísir, at ein stórir partur av orðunum er tikin úr føroyska jørðildinum, tá ið nýggj orð skulu finnast, hóast fyrimyndin í flestum førum hevur verið íslendskt. Tað ber til at nevna tað føroyska nýgerð við íslenskari fyrimynd. At føroyskt og

Íslenskt bæði eru vesturnorðurlensk mál og hava nógv orð til felags hevur við sær, at trupult kann vera at meta um, hvaðan orð stavar. Kaj Larsen (1993), ið hevur granskað arbeiði dr. Jakob Jakobsens gjølliga, orðar seg soleiðis:

Við tað at orðatiltfarið í føroyskum og íslenskum er so líkt, er tað mangan ringt at siga við vissu, um eitt orð er tikið úr íslenskum ella er eitt nýgjørt føroyskt orð. Men eisini har talan er um nýgjörd føroysk orð man íslenskt ofta hava verið ein fyrmynd og stuðul, tí tílik orð eru vanliga gjörd burtur úr fornum máltilfari, sum bæði málini høvdu í felag, og sjáldan burtur úr nýggjari lántum tilfari.

Eitt nú hava íslensku heitini á lærugreinum og frøðiøkjum havt ávirkan, tá ið hesi heiti skuldu ásetast í føroyskum, tí her er stórus líkskapur, t.d. *alisfrøði* (ísl. eðlisfræði), *bókmentafrøði* (ísl. bókmenntafræði), *evnafrøði* (ísl. efnafræði), *lívfrøði* (ísl. líffræði), *støddfrøði* (ísl. stærðfræði), *málfrøði*, *-vísindi* (ísl. málvísindi), *mállæra* (ísl. málfræði), *námsfrøði* (ísl. uppeldisfræði), *landafrøði*, *-læra* (ísl. landafræði), *søga* (ísl. mannkynssaga), *teldufrøði* (ísl. tölvufræði), *sjúkrarøktarfrøði* (ísl. hjúkrunarfræði) og *verkfrøði* (ísl. verkfræði).

Gjøgnumskygni

Er orð so hegnisliga evnað til ella týtt, at tað er gjøgnumskygdari á heimamál-inum enn fremmandaorðið, er tað ein stórus fyrimunur, tá ið næmingur skal ognar sær nýggja vitan og gerast kendur við eina stóra nøgd av frøðiorðum. Av slíkum orðum kunnu nevnast *stuttsíða* og *langsíða* fyrri da. katete og da. hypotenuse. Eitt annað dømi er *frádráttur* fyrri substraktion. Men tó er hetta ikki altíð galdandi. Orðið *rætthyrningur*, ið seinni er vordíð broytt til *rektangul* í lærubókunum, er gjøgnumskygdari enn *rektangul*; av orðinum skilst, at hetta er ein (fer)hyrningur við røttum (90°) hornum, tískil skuldi tað verið lætt hjá næmingum at læra. Men her ger tað seg uttan iva galdandi, ið undan er nevnt í sambandi við kanningina hjá Skúlabókagrunninum, at tað eru lærararnir, ið eru ov vanabundnir og ikki megna at sleppa fremmandaorðunum ella donsku orðunum. Her er tað orðfeingismálreinsingin, ið ikki hevur hepnast í øllum førum. Í sambandi við undannevndu kanning av, hvørji støddfrøðiorð verða nýtt, stóð at lesa á heimasíðuni hjá Skúlabókagrunninum:

Sum heild eru lærarar samdir um, at tað eru lærararnir sjálvir, ið hava tungt við at taka føroysku heitini til sín, tí teir av fyrstantíð hava lært fremmand heiti. Næmingarnir taka føroysku heitini til sín. Góð føroysk heiti eru tey, ið

samstundis lýsa hugtøkini best. Dømi: stuttsíða – kateta og langsíða – hypotenusa. Dømi um føroysk heiti, ið ikki verða nógv nýtt eru: brigdil – variabul, óbrigdil – konstantur og hissini tal – tilvildarligt tal. Ein orsök til, at nevndu heitin ikki eru so væl móttikin, kann vera, at tey hvørt sær ikki lýsa hugtøkini so væl. (www.fsg.fo/Filur/Spurnablad.%20Samandrattur.pdf) (2005)

Hetta sigur okkum, at umframt hugburð hevur tað týðning, at eitt frøðiligt orð „lýsir“ hugtakið væl, t.e. at orðini eru gjøgnumskygd eins og *stuttsíða* og *langsíða*.

Ein fyrimunur er eisini, um nýggj orð eru stutt og lætt at benda, t.d. *telda*. Tað ger seg tó ikki galdandi í sambandi við orðið *dik*, ið nú er slept aftur, og orðið *acceleratióin* er sett aftur í skúlabøkurnar. Orðið *acceleratióin* er ikki lætt at skriva ella benda, og harumframt hevur tað ónorrøna herðing og stavseting. Helst man *dik* hava kenst ov fremmant, ella hevur tað verið ov trupult hjá læraranum at venja seg við orðið.

Bágar

Frøðimál skal vera so eintýtt og neyvt sum møguligt, og tí skal bara vera *eitt* orð fyri hvørt hugtak, so týðningurin hjá orðinum verður so greiður sum gjørligt. Ein lærari vísir á, at hóast ein evnar nýggj orð til, so hvørva kendu og innarbeiddu orðini ikki, og tí er vandin, at fleiri orð verða í nýtslu fyri sama hugtak. Hetta er eyðsæð óheppið, tí tað er í andsøgn við sjálva grundregluna í sambandi við frøðimál, t.e. at fleiri heiti eru fyri sama hugtak (Simonsen 2005).

Hvat eyðkennir so orðini, ið detta niður í millum? Í stóddfrøði snýr tað seg bæði um orðfeingismálreinsing og ljóðskipanarliga málreinsing. Tað sæst júst í dømunum, sum eru slept aftur í Skygni-stóddfrøðibókunum og sum eru nevnd í formælinum til *Stóddfrøði. Handbók*, t.e. *brigdil*, *desimáltal*, *desimálar*, *ferhyrningur*, *ferningur*, *ferrót*, *fleirhyrningur*, *funksjón*, *hýperbil*, *óbrigdil*, *óráðin tøl*, *parápil*, *ráðin tøl*, *rætthyrningur*, *trihyrningur* og *viðberi* (Dalsgarð og Olsen 2005).

Alt bendir á, at tey orð, ið ikki verður tikið við, eru orð, ið hava verið fyri orðfeingismálreinsing, t.d. *óbrigdil* fyri da. konstant, og harumframt eru nøkur orð, ið hava verið fyri ljóðskipanarligari málreinsing, t.d. *hýperbil* fyri da. hyperbel. Sum nevnt er orsøkin tann, at fólk hava kent fremmandaorðið, áðrenn føroyskt heiti er funnið ella evnað til, og tað hevur virkað til, at í nøkrum fáum førum er seinni farið aftur til útlendsku orðini, og nýggjyrðini ella tøkutýðingarnar eru sleptar.

At taka samanum

Mál okkara hevur verið fyri stórum og drúgvum árinum frá einum øðrum størri máli, og vit hava enn at kalla eina tvímælisstøðu. Tað hevur við sær, at nógv fólk kenna betur orðið, sum verður nýtt í donskum, og tí kunnu tey kenna tað óneyðugt at evna nýggj orð til. Hetta kann vera orsök til, at frøðiorðagerð, ið hevur støði í málreinsing, ikki hepnast. Og tað ger seg eisini galdandi í sambandi við frøðiorðanýtsluna í frálærutilfari. Kanning vísir, at lærarar hava trupult við at sleppa vanahugsan og nýta føroysk heiti í undirvísingini.

Dømi um orðfeingismálreinsing, ið ikki hevur hepnast í sambandi við alisfrøði, er, at orðini *jón*, *ravmagn* og *dik* eru slept, og farið er aftur til orðini *jon*, *elorka* og *acceleration*. Somuleiðis er við orðunum *innreyður* og *útbáur*, her er farið aftur til *ultravioletur* og *infrareyður*. Í sambandi við støddfrøði er farið aftur at nýta *potensur* og *eksponentur* í staðin fyri orðini *veldi* og *veldistal*. Somuleiðis er við orðunum *tríhyrningur*, *rætthyrningur*, *ferningur* og *ferrót*, har farið er aftur til heitini *tríkantur*, *rektangul*, *kvadrat* og *kvadratrót*. Tó hava lærarar og næmingar tikið við nógvum nýggjum orðum. Í listanum, sum liggur á snar.fo, eru 24 bls. við føroyskum støddfrøðiheitum til fólkaskúlan, t.e. fleiri enn 2000 orð. Í mun til tað er talið á broyttu heitunum ikki stórt. Sum heild má tí sigast, at orðfeingismálreinsing hepnast í rættiliga stóran mun. Men nevast má, at orðfeingismálreinsing ikki hepnast, um frálærutilfarið bara er á føroyskum í fólkaskúlanum. Tað sæst greiðliga í sambandi við útsøgn hjá miðnámsskúlalærara í lívfrøði.

At málreinsing er farin fram í sambandi við føroysk frøðiorð er neyvan ein námsfrøðilig forðing, men tað kann ørkynla, um heiti verða broytt ov ofta, og at ymsar bókur ikki nýta somu heiti fyri somu hugtøk. Uttan iva er tað ein fyrimunur úr námsfrøðiligum sjónarhorni, um orðini eru gjøgnumskygd. Men tað hjálpir ikki altíð, at orðið er gjøgnumskygt ella stutt og lætt at stava og benda. Her snýr tað seg eisini um at fáa lærarar at draga eina línu og nýta heitini í frálærutilfarinum. Í síðsta enda snýr tað seg nógv um tann hugburð, ið tann einstaki hevur til sítt móðurmál.

HEIMILDIR

Alisfrøði og evnafrøði 1, 2, og 3. (og arbeiðs- og lærarabøkur). Týtt og tillagað: Pól Jespersen.

2002–2004. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.

Bókadeild Føroya Lærarafelags: www.bfl.fo

Brunstad, E. 1997. Purisme og nasjonalisme. Í: *Purisme på norsk?* Norsk språkråds skrifter nr. 4. Oslo.

- Dalsgarð, Mortan, Olsen, Edvard. 2005. *Støddfrøði. Handbók*. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.
- Formlasavn C* (Satur: Jespersen, Pól og Fjallsbak, Snorri). 1995. Tórshavn.
- Føroya landsbókasavn: www.flb.fo
- Føroya náttúra. Lívfrøðiligt margfeldi*. 2006. Ritstj. Anna Maria Fosaa, Eilif Gaard og Jóannes Dalsgarð. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.
- Gunnarsson, Freysteinn. 1973. *Dönsk-íslenszk orðabók*. Endurskoðað útgáva. Ágúst Sigurðsson, Freysteinn Gunnarsson og Ole Widding. Ísafoldarprentsmiðja, Reykjavík.
- Hammer, Herleif, rektari á Føroya studentaskúla og HF-skeiði. Samrøða 2013.
- Hovgaard, Sólrún, f. 1932, næmingur síðst í 1930-árunum og 40-árunum. Samrøða 2013.
- ISLEX-ordbogen: <http://islex.dk/>
- Jakobsen, Jakob. 1961–64 (uppافتurprentað 2009). *Færøske folkesagn og æventyr* (Inngangurin). H. N. Jacobsens Bókahandil, Tórshavn.
- Jepersen, Pól. 1990. *Støddfrøði til HF-felagslærugrein*. Tórshavn
- Jepersen, Pól. 1995, 2004. *Støddfrøði: grundbók* (endurskoðað frá 1990). Tórshavn
- Joensen, Hanus Debes. 1957. *Mannakrøppurin*. Føroya náttúra-Føroya skúli, Tórshavn.
- Joensen, Hanus Debes. 1969. *Alisfrøði*. Landsfelagsskapur Fiskivinnuni at Frami, Tórshavn.
- Joensen, Hanus Debes og Skarði, Jóhannes av. 1970. *Føroyskt orðatiltar II. Úr alisfrøði. Føroyskur-danskur og danskur-føroyskur orðalisti*. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn.
- Larsen, Kaj. 1993. Hin fyrsti málreinsarin. *Málting 9*, 3. Tórshavn.
- Lenvig, Tummas, cand.phil., fyrrv. lærari, týðari og høvundur. Samrøða 2013.
- Magnussen, Poul, cand.scient. í lívfrøði, exam.art. í føroyskum, á Føroya HF-skeið og Studentaskúla. Samrøða 2013.
- Mállæruheiti: <http://malrad.fo/page.php?Id=56&l=fo>
- Nám: www.nam.fo
- Niclasen, Bjarni. 1963. *Evnafrøði til realskúlar*. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.
- Niclasen, Bjarni. *Alisfrøði bd. 1–3*. 1979–81. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.
- Poulsen, J.H.W. og fleiri. 1998 (2. uppl. 2008). *Føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn
- Roknibøkur 1.–7. skúlaár*. 1965–1971. Lagað til føroyskt eftir „Cappelens regneverk“ av Torgeir Bue. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.
- Samandrættur av spurnabløðum: www.fsg.fo/Filur/Spurnablad.%20Samandrattur.pdf (í 2005; nú www.nam.fo)
- Sigma støddfrøði 1–7*. 1987–1992. Týtt og lagað til føroyskt: Dalsgarð, Mortan og Edvard Olsen. Føroya Skúlabókagrunnur, Tórshavn.
- Simonsen, Hans. *Alisfrøðin líta*. 1998. Óprentað tilfar.
- Simonsen, Marjun A. 2005. *Føroysk frøðiorðagerð*. Føroysk frøði- og yrkorðagerð verður viðgjørd og greind við søguligum baksýni. Høvuðsritgerð til cand.phil.-nám. Føroyamálsdeildin. Føroya Landsbókasavn.
- Thomas, George. 1991. *Linguistic purism*. Longman, London & New York.

Skýgni stóddfrøði 8–10. 1993–1995. Týtt og lagað til føroyskt: Dalsgarð, Morgan og Edvard Olsen.

Føroya Skúlaólagrunnur, Tórshavn.

Stóddfrøðiorð: http://snar.fo/uploads/tx_tresources/Stoeddfroediord.pdf

Svabo, J.C. 1966. *Dictionarium færoense – Færøsk-dansk-latinsk ordbog*. Selskabet til Udgivelse af

Færøske Kildeskrifter og Studier, København.

Tausen, Svenning, sáli, lærari, týðari, ritstjóri og høvundur. Samrøða 2005.

TØKK FÁÁ

Herleif Hammer, Jóhan Hendrik W. Poulsen, Poul Magnussen, Sólrún Hovgaard og Tummas Lenvig.

SUMMARY

This article discusses the use of Faroese terminology in educational material, how Faroese terminology has been influenced by puristic currents language-planning policy, and how purism functions on different linguistic levels. Until 1938, Danish was the official language of instruction in Faroese schools. Once Faroese was approved for use in public schools, scholars made a concerted effort to coin new Faroese words rather than resort to Danish loanwords or words of other origin. Faroese neologisms were, however, not always successfully integrated into popular use. The established presence of the Danish language seemed to pose an obstacle since a portion of the Faroe Islands' population continued preferring familiar loanwords to neologisms.

Much progress has been made, but some people still have an ambivalent attitude toward new Faroese words. Loanwords are occasionally reintroduced in disciplines such as mathematics and physics in order to avoid the confusion of using several terms for the same concept. According to a 2004 study conducted by Skúlabókagrunnurin (now: Nám), a Faroese publisher of textbooks and other educational resources, teachers admitted having difficulty adapting to Faroese neologisms. Some teachers were more comfortable utilizing particular loanwords during instruction. In light of this, the article concludes by comparing some Faroese and Icelandic scientific terms as well as discussing the pros and cons of promoting Faroese terms over foreign loanwords. The least successful form of linguistic purism is also identified and discussed.

ÚRTAK

Greinin viðger nýtslu av føroyskum frøðiorðum í frálærutilfari og hvussu føroyskt frøðimál er vordið ávirkað av málreinsing. Greitt verður frá, hvussu málreinsing virkar ymisluga í málskipanini. Til 1938 varð danskt undirvísingarmál í Føroyum. Tá ið føroyskt gjørdist undirvísingarmál, varð farið undir at geva frálærutilfar út av álvara, og tí var neyðugt at menna frøðimálið. Tað varð gjørt við at evna til nýggjyrði ella geva orðum frøðiliga nýmerking í staðin fyri at loyva donskum tøkuorðum. Tað er tó misjavn, hvussu tað hevur eydnast at fáa undirtøku fyri nýggju orðunum. At fólk kenna donsku orðini betur hevur stóra ávirkan á, hvussu hetta hevur hepnast, og ikki minst hevur hugburðurin hjá fólki til teirra egna mál týdning.

Stór framstig eru gjørd, og málið er ment nógv. Men enn hava nógv fólk trupult við at góðtaka, at føroysk heiti verða sett í staðin fyri dansklig orð ella fremmandaorð. Stundum er nýggja orðið slept og farið er aftur til (danskliga) tøkuerðið, tí tikið verður ikki við nýggja orðinum í undirvísingarhøpi. Greitt verður frá kanning, ið Skúlabókagrunnurin (nú Nám) stóð fyri, og sum greinaði hesi viðurskifti. Borið verður saman við íslenskt frøðimál. Eisini verða fyrimunir og vansar við orðagerð umrøddir, og greinað verður, hvat slag av málreinsing tað er, ið ikki hevur hilnast.